

Şûra

Sümeyye UYAR

İslâm'ın temel kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. Değişmeyen ve cihanşümul niteliği gereği tüm zamanlarda ortaya çıkan itikadi ve siyasi meselelerin arz edileceği birincil kaynak olan Kur'an, hayatın dinamik vasfı karşısında Müslümanların üretken olmasını sağlamak amacıyla "şûra" kavramını bizlere altın tepside sunmaktadır.

Zaman ve mekân değişmekte, medeniyetlere göre sorunlar da çeşitlenmekte ve farklılık arz etmektedir. Bu değişen somut durumlar göz önüne alındığında nasıl hareket etmeli, problemlere ne şekilde çözüm üretilmeli gibi sorular gündeme gelmektedir. İşte bu çalışma özellikle usul noktasında temel kaynak olarak "şûra"nın önemini izah etmeye çalışmaktadır.

Şûra, meselenin halledilmesi amacıyla konunun ilgililerine danışmak amaçlı oluşturulan kurulu ifade eder. İstilahi anlamda ise yöneticilerin siyasi kararları alırken kendi başlarına tercihte bulunmak yerine toplumun genel eğilimine göre hareket etmelerini ifade eder. Dolayısıyla şûra kurumu aynı zamanda İslâm siyasi kültürünün istişareye, rızaya, karşılıklı anlaşmaya dayalı olduğuna işaret etmektedir.

Şûranın Etimolojik Kökeni ve Kur'an'daki Yeri

Şûra kelimesi şe-ve-ra- kökünden türemiştir. Şe-ve-ra Arap dilinde üç farklı şekilde kullanılmaktadır. Bu kullanımlar: "Bal kovanından balı, bir araç vasıtasıyla çıkarmak (şurtu'l asele...); bir hayvanın pazarda işin ehli tarafından yürütülmek, koşturulmak suretiyle ona ait iyi ve kötü yönlerinin ortaya çıkmasını sağlamak; elbise, ev eşyası vb. şeyler sebebiyle kişilerin veya her hangi bir

şeyin güzelliğini ortaya çıkarmak şeklindedir. Bu üç ayrı kullanımda ortak olan anlam, bir şeyler vasıtasıyla gizli olanın, değerli ve güzel olanın ortaya çıkmasını sağlamaktır. İşte bu anlam şûranın sözcük anlamında verilmek istenen ortak anlamdır. Şûranın terim anlamı da sözcük anlamıyla paralellik arz etmektedir. Çünkü terim anlamında şûra, istişare ve meşveret yardımıyla insanların içlerinde gizledikleri düşünceleri ortaya çıkarmış olmakta, fikirleri zenginleştirmekte, doğru olana ulaşmayı daha kolay kılmaktadır. Sözcük anlamıyla bağdaşan şûranın terim anlamını "bir mesele hakkında işin ehli olan kişilere müracaat ederek onların değerli olan görüşlerini almak veya isabetli ve doğru bir karar verebilmek için ilim ve ihtisas sahibi kişilerle fikir teatisinde bulunarak tıpkı arı kovanından bal alır gibi, konunun özünü ortaya çıkararak isabetli kararlara varmaktır" şeklinde tespit etmemiz mümkündür.¹

Kur'an'da 42. sureye de adını veren "Şûra" suresi Mekki'dir. 38. ayetinde buyurmaktadır ki: "Yine onlar Rablerinin (davetine) koşarlar, namazı hakkını vererek eda ederler, toplumsal işlerini aralarında danışma yoluyla görürler ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden harcarlar." Ali İmran suresi 159. Ayette ise: "Tamamen Allah'ın rahmeti sayesinde onlara yumuşak davrandın. Ama sert ve katı yürekli davransaydın, kesinlikle senden uzaklaşırlardı. Şu halde onları affet, affedilmeleri için de dua et ve yönetim işinde onlarla istişare(ye devam) et! Artık kararını verdiğin zaman da, Allah'a güven! Çünkü Allah kendisine güvenenleri sever." buyurmaktadır.

1] Tuğrul TEZCAN, Kur'an'da Şûra Kavramı ve Çağdaş Yorumları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 227

Âl-i İmran suresindeki emrin nüzul sebebi Uhud savaşıdır. Hz. Peygamber savaş öncesi savaş konseyini toplamış ve istişare etmişti. Kendisi başta olmak üzere tecrübeliler şehrin içinde kalıp savunma savaşı verme taraftarıydı. Fakat çoğunluğu teşkil eden konseyin genç ve atak üyeleri meydan savaşında ısrar ettiler. Allah Resulü o görüşte olmamasına rağmen istişare sonucuna uydu ve zırhını giydi.² Uhud savaşı genç Müslümanların heyecanı ve tecrübesizliği sebebiyle yenilgiyle sonuçlandı. Bunun üzerine Âl-i İmran suresinin bu ayeti nazil oldu. Ayette de belirtildiği üzere peygamber sahabeye asla katı yürekli davranmadı ve istişare sonucu alınan karar sebebiyle savaşın bu şekilde sonuçlanmasını sahabeye yükledi. Ayette önemli bir ifade de şudur ki: *“sen onlarla istişareye devam et”*. İstişare sonucu alınan karar hatalı da olsa istişareden vazgeçmeyin buyrulmaktadır.

Şûra suresinin 8. Ayetinde Allah eğer dileseydi bizi tek bir inançta toplum yapabileceğini ancak bunu dilemediğini belirterek tek düze olmamızı değil, çeşitliliği emrettiğini söylüyor. Bunun “Sünnetullah” olduğunu ve korumanın üstümüze bir vazife olduğunu ifade ediyor. Çeşitliliği, farklılığı var eden Allah, bunu insanlık için bir nimet ve imtihan vesilesi kılıyor. Muhalefeti, “diğer”ini, “öteki”ni, farklı olanı yok etmeyi değil; ondan faydalanmamızı, onunla istişare halinde olmamızı emrediyor. Dışlayıcı ve yok edici bir tavır sergilemek yerine, gönül alıcı, rızaya ve dolayısıyla şûraya dayalı bir yol izlememizi istiyor.

Şûra suresinin 13. Ayetinde: *“...Bu dinin gereklerini tam anlamıyla yerine getirin; din konusunda ihtilafa düşmeyin. Senin tebliğ ettiğin bu tevhid dini müşriklere çok ağır geldi.”* buyurmaktadır. Bu ayetten anlaşılmaktadır ki Allah’ın nehyettiği farklılıklar değil, tefrikadır. O halde ihtilaflar tefrikaya sebep olduğunda aynı surenin 14. Ayetindeki sonuç kaçınılmaz olacaktır: *“...Kendilerine hak dini anlatan vahiyler geldikten sonra, sırf aralarındaki kıskançlıklar ve inatlaşmalar yüzünden din konusunda ihtilafa düştüler.”* Ehl-i kitaba hitap eden ayet şûranın önemini ortaya çıkarmakta, farklı bir pencereden bakmamızı sağlamaktadır. Kitap ehli hakikati kıs-

kanmış ve hizipleşmişti. Yani hakikatin sadece onlara ait olabileceğini, doğrunun onların ellerinde olan bir şey olduğunu sanıyorlardı. Bu da onların bölünmesine, mezheplerini “din” bilmesine sebep oldu. Allah bu durumu lanetlemiştir. Ve Müslümanların bu şekilde hizipleşmemesi için şûrayı emretmiştir.

Aynı sûrenin 15. Ayetinde Yahudi ve Hıristiyanlara hitaben söylediği *“bizimle sizin aranızda ortak bir delil yok”* ifadesi şûraya bir boyut kazandırmıştır. Buradan şûranın usulüne dair önemli bir noktayı öğrenmekteyiz: Ortak olarak kabul edilen temel argümanlar olmadan bir yere varmak mümkün değil, ayrıca bu kişilerle tartışmak yararlı da değil. Çünkü iki taraf da başka şeyleri delil olarak kabul ediyorken, temel hareket noktası aynı değilken deliller karşılıklı olarak anlamsız kalacaktır.

Şûraya farklı bir boyut kazandıran, aynı surenin bir diğer ayetinde (17. Ayette) *“mizan”* dan bahsediliyor. Allah hem hakikati gösterdi hem de doğru ölçüp tartacak bir tasavvur inşa etti. Yani mizanı kurdu. Peki, nerde mizan? Düşüncelerimizde, davranışlarımızda, istişaremizde... *“...Bir zümreye yönelik öfke ve nefretiniz, adaletsiz davranmanıza yol açmasın...”*³ Ayetinden anlıyoruz ki bir cemaate, ideolojiye, partiye, mezhebe, harekete, tarikata, derneğe veya topluluğa olan nefretimiz yahut sevgimiz bizi adaletsizliğe yöneltmemeli, mizanda hassas bir denge gözetmeliyiz.

Şûranın Önemi

İslâm istişareye neden bu kadar önem vermiştir? Çünkü istişare hak gözetmektir. Bir mesele birden fazla kişiyi ilgilendiriyorsa ve bu konuda tek kişinin söz söyleme hakkı varsa diğerlerine haksızlık olacaktır. Adil sonuç için eğer mümkünse tüm ilgililere danışılmalı; mümkün değilse o insanların seçtikleri ve güvendikleri kimselerle istişare edilmelidir.

Bir meseleyi kişi tek başına halletmeye çalışıyorsa; sebebi ya kendi çıkarlarıdır ya da kendisini herkesten üstün görerek başkalarını aşağılamasıdır. Bir mümin için her iki durumda kötüdür.⁴ Zira *“İnsan kendini kendine yeterli görerek azar”*.⁵

3] Mâide Sûresi 8. ayet

4] MEVDUDİ, *Tefhimu'l Kur'an*, s. 245

5] Alak Sûresi 6-7. ayetler

2] Mustafa İSLAMOĞLU, *Nüzul Sırasına Göre Hayat Kitabı Kur'an Gereçleri Meal-Tefsir*, s. 779

Bir diğer sebep ise başkalarının hak ve menfaatleri söz konusu olduğunda bu büyük sorumluluğun idrakinde olmayı gerektirir. Sahih olan bir hadiste belirtildiği üzere peygamberimiz şöyle demektedir: “İstişare, pişmanlığa karşı bir kaledir.” Ve Muhammed Abdulkadir Ebu Faris’in ifadesiyle “İstişare, sorumluluğun dağıtılmasıdır.” İstişarenin bu faydası Müslümanların sosyal hayatına can verecek nitelikte önemlidir. Çünkü bu fayda sorumluluğun dağıtılmasını sağlamakla birlikte bir kişinin ya da grubun günah keçisi ilan edilerek toplumun ayrışmasının ve kutuplaşmasının önüne geçmekte, tefrikaya panzehir olmaktadır.

Şûranın Faydaları

Allah şûrayı Müslümanların çıkarlarını koruyacak yaşam tarzı, ıslah ve yeniden inşa aracı olarak görür. Çünkü şûra, en temelde doğru veya en doğrunun belirlenmesini, insanlığı subjektifliğin ve bencilliğin tiranlığından kurtarmayı, despotluğun önlenmesini,⁶ düşünce hürriyeti alanının genişletilmesini, sorumluluğun paylaşılmasını ve birliğin sağlanmasını amaçlar. İstenmeyen sonuçlara birlikte katlanma iradesini göstereceğinden ötürü Müslüman toplumların zihin dünyalarının olgunlaşmasını sağlayacaktır.

Şûranın bir diğer faydası da insanı manevi anlamda bencillikten kurtarmasıdır. İnsan yaratılış gereği aciz ve muhtaçtır. Buna rağmen bencillğe meyillidir. Allah malımızdan paylaşarak maddi bencillikten, düşüncelerimizi bir araya getirerek de manevi bencillikten kurtulmamızı emreder.

Belirsiz veya karmaşık meselelerde algılarımız şu veya bu şekilde çeşitli düşüncelerin (öfke, aşk, nefret, korku, hürmet, tutku, hırs vb.) ve bakış açılarının kontrolüne girer. Bu halde ancak çıkış yolu, sıhhatli düşünme ve adaletten sapmamanın pratik çözüm yolu şûradır. Bu sebeple şûra aynı zamanda insanı terbiye eden, tevazuu öğreten bir vesiledir. Bu tevazu otoriterizme ve despotluğa da engel teşkil eder.

Şûra ve Otoriterizm

Otoriterizm bir kişiye serbest hükmetme yetkisi verilmesi halinde kök salar ve büyür.

İktidardaki tek kişi yasaklar, emreder. Bu kişinin otoritesini kontrol edecek, ona itiraz edebilecek bir kurum ya da kişi olmadığı vakit; bu kişi tavsiye istediğinde “siz en iyisini bilirsiniz, siz ne dersiniz o!” cümlesini duyar.⁷ Bundan başkasını duymayanın bir despottan başka neye dönüşmesi beklenir? Bu despot zihniyetin ürünlerini görmek için Kur’an’da anlatılan Firavun’un hikâyesi iyi bir örnektir.

Mümin suresi 29. Ayette : “*Firavun ben size sadece kendi görüşümü söylüyorum, ben sizi doğru yoldan başka bir yola yönlendirmem*” diyor. Burada Firavun’un kendi bakış açısına sorgusuz sualsiz güvenini görüyoruz. Karşı çıkılmaz, aksi iddia edilemez, muhalif olunamaz bir hakikat içerisinde olduğunu kesin bir dille ifade ediyor.

Zuhruf suresi 54. Ayette “*Firavun bu tür sözlerle kavmini etki altına alıp akıllarını çeldi. Onlar da yoldan çıkmaya namzet insan oldukları için ona uydular*” cümlesi sorumluluğun iki boyutlu olduğunu göstermektedir. Yani Firavun kavmini aldattığında, onların boyun eğmemesi, ona itaat etmemesi gerekiyordu. Kavmi bu şekilde davransaydı, Firavun kibirli ve kendini beğenmiş şekilde iktidarını kötüye kullanamayacak, despot tavrından vazgeçmek zorunda kalacaktı. Bu noktada halkın üzerine düşen görev de son derece önem arz etmektedir ki bu görev ne koşulda olursa olsun yapılan zulmü dile getirecek, zulme boyun eğmeyecektir. “Bu nedenle bir yönetici yönettiklerinin doğruluğundan veya yozlaşmasından sorumlu olduğu gibi, yönetilenler de yöneticilerin doğruluğundan ve yozlaşmasından sorumludur”.⁸ Bu sebeple toplumun hiçbir üyesi bağımsız, tek taraflı kararlar alma ve kendi fikrini dayatma yetkisine sahip değildir.

Kur’an’da anlatılan bu kıssadan da anlaşılacağı üzere otoriterlik kibirli ve zalim olmayı, istişare mütevazı ve yardımsever olmayı öğretir. Otoriter kişi başkasının aklına ihtiyaç duymaz. İstişare ise düşünceniz ne kadar doğru olursa olsun başkalarının ne düşündüğünü dinlemeye ihtiyacımız olduğunu öğretir.⁹ Meselelerin ilgilendirdiği kişilerle istişare etmek

7] RAYSUNİ, a.g.e., s. 46

8] RAYSUNİ, a.g.e., s. 47

9] RAYSUNİ, a.g.e., s. 48

6] Ahmed RAYSUNİ, Şûra, s. 43 vd.

onlara karşı adil olmanın ve haklarını korumanın bir aracıdır.

Şûranın beslendiği kaynak düşünce özgürlüğüdür ve kişinin kendini tam bir dürüstlikle ifade edebilmesi gerekmektedir. Bu özgürlük olmadan yapılacak istişare desisedir, aldatmacadır.¹⁰ Çünkü tam ifade edebilme özgürlüğünü hissetmeksizin söylenen sözler yalakalık veya bireysel çıkarlar içindir. Bu durumda arzu edilen şey hakikat veya iyinin belirlenmesi değildir. Eylem amaçtan sapmış, kişisel çıkarlara çalışır hale gelmiş olacaktır.

Şûranın Peygamberimizin Hayatındaki Örnekliği ve Usulü

Peygamberimizin hayatına bakacak olursak bu anlamda pek çok örnek görürüz. Herkes çekinmeden peygamberimize istediği konuda danışabiliyordu. Uhud savaşı öncesi savaş için istişare etmiştir, aile işleri için hanımlarına ve çocuklarına danışmıştır. Kur'an'ı anlaması için sürekli olarak sahabe ile istişare etmiş, onlarla iletişim halinde olmuştur. Bu fikir alışverişi esnasında adap kurallarını çiğneyen de oluyordu. Bu hal üstüne vahiy geldi: *"Ey müminler! Sesinizi Peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin. Birbirinizle konuştuğunuz gibi Peygamber ile yüksek sesle konuşmayın. Aksi halde yaptığınız iyi işlerin sevabı yok olup gider ve siz bunun farkında bile olmazsınız."*¹¹ Ayetten istişarenin görgü kuralları ve hoşgörü içerisinde olması gerektiğini, insanların bu saygısızlığı Peygambere karşı bile yaptığını ancak dikkat etmemiz gereken bir husus olduğunu anlamaktayız.

'Usul esasa mukaddemdir' ilkesinden bakacak olursak esasa ilişkin söylediklerimiz ne derece doğru olursa olsun, usulümüz yanlış olduğu takdirde ayette söylendiği gibi yaptıklarımız mahvolup gidecek, esasa dair bir şey kalmayacak ya da dikkate alınmayacaktır.

Şûra Usulüne İlişkin Tartışmalar

Müslüman âlimler de usul konusu üzerinde uzun tartışmalar yürütmüş, tarihsel süreçte şartlara göre farklı cevaplar vermiştir. Usule ilişkin tartışılan başlıca sorular şunlardır: Şûra meclislerine kimler katılabilir, hangi

alandaki şûra uygulanmalıdır, kadınlar şûrada yer alabilir mi, gayrimüslimler yer alabilir mi, Kur'an'daki şûra kavramı emir mi tavsiye niteliğinde mi, şûra sonucu ortaya çıkan karar muktedir için bağlayıcı mıdır değil midir?

Hangi alanda şûra edilemeyeceği hususunda âlimlerin kahir ekseriyetinin görüşü nassa ilişkin şûranın olmayacağıdır. Yönetim işi ile ilgili mevzularda ise gerek tarihten kalan miras gerekse kültürel anlayıştan ötürü şûranın alanı daraltılmış, bazen yok sayılmıştır. Âlimlerden bazıları ise şûra emrinin sadece peygambere farz olduğunu, daha sonraları için geçerliliğini yitirdiğini söylemiştir. Bazıları ise peygamberin istişareye ihtiyacı olmadığını, bu emrin sadece sonraki nesiller için geçerli olduğunu söylemiştir. Bu görüşlerden ilkinin savunanlar kendi dönemlerindeki muktedirlerin otoritesini artırmak için, ikincisini savunanlar ise peygamberi yüceleştirmek için şûra emrini çarpıtarak yorumlamışlardır. Şûranın istisnasız herkese emir olduğunu ayetten net şekilde anlamaktayız. Peygamberin ise çokça istişare ettiğini birçok rivayetten bilmekteyiz. Sahabe, Peygamberi "etrafındakilerle en çok istişare eden insan" olarak anlatmaktaydı. Bu halde iki görüş geçerli olmamakta; tarihsel sürecin şartları altındaki yorumlar olarak kalmaktadır.

Kur'an'daki şûra ayetinin emir mi tavsiye niteliğinde mi olduğu konusuna dil bilgisi ve usul kuralları açısından baktığımızda ayetin bedeni farz ibadeti olan namaz ve mali farz ibadeti olan zekât arasında siyasi bir farz ibadet olarak geldiğini görmekteyiz. İki farz arasında bulunan bir ibadetin farz dışında bir hükme delalet etmesi usul bilgisine aykırıdır.¹² Ayetin emir değil de tavsiye olduğunu söylemek şûranın ihtiyari sebeplere bağlanıp, keyfi olarak uygulanmasına yol açmaktadır. Bu sebeple yöneticiden yönetilene herkes üzerine bir emir ve görev olduğu söylenmelidir.

Yine tarihi süreçte şûra ile ilgili yapılan tartışmalardan biri de kadınların şûrada yer alıp alamayacağı meselesidir. Tartışmaların genelinde erkek âlimler tarafından yapılmış olması ile sosyolojik ve kültürel etkenler göz önüne

10] RAYSUNİ, a.g.e., s. 50

11] Hucurât Sûresi 2. ayet

12] İbrahim SARMIŞ, Şûradan Saltanata, Teokrasiye ve Laisizme Yönetim, s.42'den naklen, Abdulhamid İsmail el-Ensari, eş-şûra ve Eseruha fi'd-Dimukratiyye, s. 52-64

alındığında bu soruya verilen cevapların mahiyetini tahmin etmek zor değildir. Kadınların şûraya katılamayacağını söyleyenler ayeti dayanak olarak gösterememekte, sahih olmayan hadisleri delil kabul etmektedir. Bu görüş “kadınların başkaları üzerinde egemenlik kuramayacağı” fikri üzerine temellendirilmiştir. Tevbe Suresi 71. Ayette de belirtildiği üzere erkek ve kadın bütün müminler birbirlerinin dostları ve velileridirler, iyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirirler. Gerekçeler üzerinde çokça tartışılabileceğini belirtmekle beraber şu hususun kesin olarak belirtilmesinde fayda vardır ki; şûrada tartışılacak mesele neye/kime ilişkin ise istişare edilecek kimseler de onlar olmalıdır. Burada kimi meseleler için hususi olarak erkeklere yahut kadınlara danışmanın daha iyi olabileceğini ifade etmek gerekmektedir. Bu tartışmada değinilmesi gereken bir diğer nokta da emir ve yasakların kadın ve erkeğe birlikte hitap etmesidir. Kadınların şûraya katılmalarını engelleyen tek bir ayet veya sahih hadis bulunmaması da bu görüşü destekler niteliktedir.

Gayrimüslimlerin de şûrada yer alıp almayacağı tartışılmıştır. Osmanlı’da özellikle Meşrutiyet’in ilanından sonra yoğunlaşan bu tartışmalarda İslâm devletinde gayrimüslimlerin ne teşri ne de tenfiz görevi icraya memur tutulamayacağını, halifeyi kontrol ve sınırlama altında tutmamaları gerektiğini öne sürmüşlerdir. “... mümin olan yetki ve otorite sahiplerine de itaat edin...”¹³ ayetini kanıt göstermişlerdir. Ancak bu tutumları dönemin siyaseti ile ilgili olup şûranın esasına temel teşkil eden “ilgililere danışma” ilkesine aykırı hareket edilmiştir. Keza şûra meşruiyetini düşünce özgürlüğünden, adaletten almaktadır. Bu halde haklarına müdahalede bulunulacak kişinin dinine, cinsiyetine, ideolojisine bakılmaksızın rızası alınmalı; istişare emri yerine getirilmelidir.

Şûraya bir boyut daha kazandıran Nisa 83. Ayet “...aralarında tartışacakları yerde gidip Rasul’e sorsalardı ya” buyurmaktadır. Yani konuyu, konunun ehli ile istişare ediniz demektir. Vahiy ile ilgili mevzuda peygambere, eğitim ile ilgili mevzuda eğitimciye, hukukla ilgili mevzuda hukukçuya vs. danışılmalıdır.

İstişare sonucu alınan kararların bağlayıcı mı yol gösterici mi olduğu tartışılmış; çoğunluk meselesi dile getirilmiştir. Bu konuda peygamberimizin uygulamalarına baktığımızda her zaman çoğunluğun oyu yönünde hareket etmediğini görmekteyiz. Çoğunluğun aksine hareket ettiği olmuştur. Hatalı olduğuna emin olduğunda herkes karşı çıksa da onlara hatasını gösterip kararını uygulamıştır. Bunun en iyi örneği Hudeybiye antlaşması sonrasında görülmüştür. Sahabe ikna olmamış ve peygambere karşı çıkmıştı. Peygamberimiz eşine danıştı. Kararında ısrar etti ve eşinden aldığı tavsiye üzerine uygulamaya geçti. Bunun üzerine ashab da onu tasdik ve taklid etti.

Şûra Meclisleri

İbn Erzak şûra meclislerine girişte bazı kriterler belirlemiştir: deneyim, zekâ, dindarlık, en iyi tavsiyeyi verme arzusunun taşıyacak iyiniyet, serinkanlılık, tarafsızlık, sosyal sınıf ve statü bakımından kendisinden tavsiye istenen kişiyle eşitlik, sır saklayabilme, kıskanç olmama, istenen tavsiyeyi vermenin kendisine veya sevdiği kişiye zarar vermesi korkusundan beri olma, tavsiye verememesi halinde neden yapamadığını söylemeye hazır olma, aşırı neşeli ve melankolik olmama. İbn Erzak’ın belirlediği bu şartlar mükemmel bir insan tipini tarif etmektedir. Hepsini aynı anda üstünde taşıyan bir kişinin olması zor görünse de şûrada işin ciddiyetinde olanların yer alması açısından belirlediği kriterler önem arz etmektedir.

Şûrada yer alacaklar için belirlenen şartlardan sonra bu kişilerin hangi sistemle geleceği mevzubahis olmuştur. Bu konuda iki sistem uygulanmıştır: atama ve seçim. “Atama yöntemi kamuoyu tarafından tanınmayan ve değerlendirilemeyen yetenekli ve nitelikli kişilerin göreve getirilmesini sağlar. Ancak bu yöntem tamamen veya kısmen danışmanları talep üzerine atayan bir kişisel kontrol biçimine dönüşebilir. Seçim yöntemi ise daha etkili ve güvenlidir. Rızaya dayalı olması da önemli bir etkidir. Ancak bu yöntemde de bazı nedenlere bağlı olarak daha iyi veya daha nitelikli kişilerin aleyhine olacak şekilde bu görevi daha az hak eden kişilerin seçilmesiyle sonuçlanabilir.”¹⁴ Bunlar göz önüne alındığında

13] Nisâ Süresi 59. ayet

14] RAYSUNİ, a.g.e., s. 84

seçim genel prensip olmalı, atama yöntemi sınırlı olmalıdır.

Şûraya Engel Teşkil Eden Söylemler ve Tarihi Süreç

Şûra insanlığın kadim tarihinden gelen bir uygulama olup İslâm'ın ihdas ettiği bir kurum değildir. Nitekim şûranın önemi ve uygulanış tarihine bakıldığında çok eskilere dayandığı görülmektedir. Şûra ilim, kültür, sanat, teknoloji ve hukuk toplumlarının ortak malıdır. Elde edilen zengin hazine, insanların ilk çağlardan bugüne dek verdikleri mücadelelerin ürünüdür. Bu uzun süreçte bir kısım uygulamalar günümüze kadar ulaşmış, bir kısmı ise kabul görmeyerek hafızalardan silinmiştir.¹⁵ Şûra, İslâm'ın da kesin emri olmasına rağmen Müslüman yöneticiler ve halk şûrayı gerektiği gibi idrak edemeyip uygulamaya geçirememiş yahut geçirmemiştir. İslâm siyasi tarihinde bu emrin önüne geçmek için kimi söylemler kullanılmış, hadis uydurulmuş veya ayetler bağlamından kopararak ele alınmıştır. Bu emre engel teşkil edecek şekilde kullanılan söylemlerin başında "halifetullah" kavramı, saltanat, imamet veya velayet anlayışı, "amel imandan cüz değildir söylemi", "fitne öldürmekten beterdir söylemi", "itaat kültürü" ve "kader" gelmektedir.

İslâm'ın yönetim anlayışına baktığımızda adalet, eşitlik, özgürlük ve şûraya dayalı bir sistem görmekteyiz. Yönetim ancak bu ilkelere dayandığında meşru kabul edilecektir. Zira bu temel ilkeler sosyal hayatı düzenleyen başlıca İslâmi, ahlaki, insani ve adil ilkelerdir.

İslâm ümmeti, Rasulullah'ın irtihal etmesinden sonra kendilerine kesin bir şekilde emredilen istişare kurumunu hayata geçirecek mekanizma ve araçları hakkıyla keşfedemedi. Bazı âlimler her ne kadar makul ve dürüst bir şekilde istişarenin işlevini yerine getirmeye çalıştırlarsa da hükümdarların büyük çoğunluğu az sayıdaki bu âlimleri susturmak için ellerindeki tüm güçleri kullandılar. Hükümdarlardan bazılarının "mürtet için Allah tarafından verilen ceza" olarak adlandırdıkları cezayı, insanları susturmak ve muhaliflerini korkutmak amacıyla kullanılabilir keskin bir kılıç ola-

rak görmeleri hiç de şaşırtıcı değildir.¹⁶

İslâm tarihi boyunca âlimler iktidar sahipleriyle aynı kulvarda yer almak ve bir tür yardımcı güç olmak için uğraştılar. Hulefa-i Raşidin devrinin sona ermesinden sonra, âlimler, iktidar sahiplerinin halkı kendilerine danışarak yönetmesini arzuladılar. Ancak kabile isyanları ve aşiret kavgaları yoluyla iktidara gelen cahil hükümdarlar Hak dostu âlimleri tecrit ederek onları kendi çevrelerinden uzaklaştırmakta gecikmediler. Onların yerine de hükümdarlarını da destekleyip teşvik ederek kendi amaçlarını gerçekleştirmenin heves ve hırslarını tatmin etmenin yolunu arayan fırsatçılar, çıkarıcılar, şairleri ve methiyecileri doldurdular. Hikmet ehli olan âlimler devlet işlerinden dışlandığı için yönetici seçkinlerin egemenliği kutsandı ve güçlendi. Valiler ve yöneticilerin etrafını yozlaşmış âlimler çevirdiğinden, onlar da ülkeyi keyfi bir şekilde zorbaca yönetmeye başladılar. Süreç içinde kötü niyetli dalkavuklar ve "evet efendimciler" bulmada hiç zorlanmadılar. Bu güruh, yönetici seçkinlerin her yaptığını alkışlamaya ve hatta daha fazlasını yapmaları için onları teşvik etmeye hevesliydi. İktidar sahiplerinin yozlaşması zirveye ulaştığında bazı hükümdarlar "Allah'tan kork!" uyarısını sultana karşı saygısızlığın, makamlarına ve prestijlerine gölge düşürülmesinin bir kanıtı olarak görmeye başladılar. Gerçekten de "Allah'ın yeryüzündeki gölgesi" övgülerinden keyif aldılar. Bu yönetimlerin istibdadı ve toplumun baskı eksenli yönetilmesiyle halk sosyal hayata katılım imkânını yitirmiş, düşüncelerini ifade etme konusundaki en tabii hakkı elinden alınca kişiliği silikleşmiştir.¹⁷

"Muhammed Ebu Zehra şûranın önemine ve ihmal edilmesine yol açacağı sakıncalara değinerek şöyle der: "Peygamber kendisine vahiy gelmemiş konularda Müslümanlara danışıyordu. Kendi görüşü ile yetinen kişi isabet ederek iyi yapmış olsa bile, yine de doğru davranmamış olur. Çünkü kendi görüşü ile yetinip halka danışmadığı ölçüde halkı zelil etmiş ve İslâm'ın bir ilkesini zelil etmiş sayılır. Halk zelil olunca artık hep boyun eğe. Yöneticinin her şeyine boyun eğmek, yabancı yönetimlere de boyun eğmenin yolu demektir. Bugün adaletli bir diktatöre boyun eğen halk, yarın zalim

15] Nuran KOYUNCU, İslâm Hukukunda ve Osmanlı Uygulamasında Şûra, Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, s. 194

16] Taha Cabir ALVANİ, *İrtidat.*, s. 143

17] ALVANİ, a.g.e., s. 144

yöneticiye de boyun eğer ve kötülük ortalığı kasıp kavurur. İstibdat ile iyi olanı emretmek ve kötü olandan sakındırmak bir arada bulunamazlar.”¹⁸

Şûraya dayanmayan yönetim her ne isimde olursa olsun despot olacaktır. Çünkü bu yönetimler meşruiyetini halkın tercihi, düşünce, inanç ve desteğinden almadıkları gibi, halkın iradesine ve eğilimlerine bağlı kalarak da halkı yönetmezler. Bu da İslâm’ın tabiatına ve insanlara verdiği değere aykırıdır.

Kendilerini İslâm devleti olarak kabul eden devletlere baktığımızda da İslâm’ın temel ilkelerine aykırı yönetim biçimlerini benimsediklerini görmekteyiz. Daha kötüsü ise bunu dinin bir emriymiş gibi kabullenmiş ve sunmuş olmalarıdır. Bu kabullenişte iki tür eğilim göze çarpmaktadır: Sünni kültürde hâkim olan saltanat, Şia kültüründe hâkim olan imamet anlayışı.

İmamet teorisine göre Yüce Allahın yeryüzünü peygambersiz bırakmaması adaletinin gereği olduğu gibi peygamberden sonra bu hidayeti sürdürmesi açısından yeryüzünü imamsız bırakmaması da adaletinin gereğidir. Onun için gönderilen peygamber masum olduğu gibi atanmış olan imamın da masum olması kaçınılmaz olacaktır.¹⁹ Bu masum olma sorgulanamazlığı, muhalif olunamazlığı da beraberinde getirmektedir.

Saltanat ise Sünni kültüre hâkim olan kan bağına bağlı yönetim anlayışıdır. Sünni siyaset literatürü dinamik bir ideoloji-kritik veya ekonomi-politik, yani düşünce, fikir ve teori değil, mevcut iktidarın meşrulaştırılmasından ve sultana iyi niyetli tavsiyelerden ibaret olmuştur. Teolojideki tanrının kutsallığı (mutlak ve aşkınlığı), simetrik olarak, imamet teorisine benzer şekilde yeryüzündeki sultanlara yansıtılmıştır.²⁰

İslâm’ın yönetim anlayışına baktığımızda ise adalet, eşitlik, özgürlük ve şûraya dayalı bir sistem görmekteyiz. Yönetimin ancak bu şekilde meşru olabileceğini kabul ediyoruz. Zira bu temel ilkeler sosyal hayatı düzenleyen başlıca İslâmi, ahlaki, insani ve adil ilkelerdir.

18] SARMİŞ, a.g.e., s. 18-19

19] SARMİŞ, a.g.e., s. 39’dan naklen, Murtaza Mutaharri, İmamet ve Rehberiyet, 88-94. Çeviren, Ünal Çetinkaya.

20] SARMİŞ, a.g.e., s. 129’dan naklen, Muammer Esen, Ehl-i Sünnet Kavramının Doğuşu ve Gelişim Süreci, 171-172.

a) Halifetullah Kavramı

“Halifetullah” Allah’ın halifesi demektir. Bu kavram ilk defa Emeviler döneminde kullanılmıştır. İktidara geliş şekline dolaylı meşruiyet krizi yaşayan Emeviler yönetimlerine meşruiyet zemini aramışlar ve bu kavramı kullanmışlardır.²¹ Kendi yetkilerini Allah’ın iradesi saymışlardır. “Sultan yeryüzünde Allah’ın gölgesidir. Kim ona ikram ederse Allah da ona eder. Kim ona ihanet ederse Allah da ona ihanet eder” hadisi uydurulmuştur.²²

Halife, Kur’an’a göre devredışı kalmış yahut ortadan kalkmış, kendi türünden olan başkasının, öncekinin yerine geçip egemen olmasıdır. Devredışı kalma veya ortadan kalkma Allah’a atfedilemeyeceği için hilafeti “Allah adına” değildir.

Halifeler Allah’ın değil, peygamberin halifesidir. Hilafetin Allah’a isnat edilmesi yöneticilere kutsallık kazandırmaktadır. Yapılan her icraat Allah adına olmakta, asla eleştirilememektedir. Zaten Allah adına temsilcilik yapmak İslâm’ın öğretisi değil, papalık sistemidir. Papalar Allah adına iş yaptıklarına inanırlar. Yani din Allah’ın değil, onun temsilcileri olarak onlarıdır. Onun için vaftizle insanları dine aldıkları ve günah işleyenlerin günahlarını Allah yerine bağışladıkları, onaylamadıklarını aforoz ettikleri görülür.²³ Bu sebeple bu anlayış İslâmi değil, Hıristiyan kökenlidir.

Kutsal devlet, kutsal imam, kutsal yönetici ve genel olarak kutsal kişi anlayışı, İslâm’ın değil, başka din inanç felsefe ve sistemlerin anlayışıdır.²⁴ Allah ayette de belirttiği üzere Müslümanların toplumsal işlerinin kendi aralarında şûra ile yürütmesini emretmektedir. Yarattığı ile aradaki “kutsallık” bağı koparıp bu emrin hem dinin halk üzerinde sömürü aracı olarak kullanılmasını engelliyor hem de ümmetin üretici bir toplum olmasını sağlıyor. Çünkü şûrayı idrak eden bir toplum “gökten” bir melek, emir ya da yönetici beklemeyeceğini bilir. Kendi medeniyetinin sorunlarına nas-

21] SARMİŞ, a.g.e., s.75

22] SARMİŞ, a.g.e., s.70-71’den naklen, Mehmet Azimli, Halifelik Tarihine Giriş, 4-7. Rivayetini uydurma olduğuna ilişkin bakınız: M. Nasiruddin el-Elbani, Silsiletü’l-Ehadi-si’z-Zaife ve’l-Mevdûa, 4/160, Hadis no, 1661, Riyad, 1988.

23] SARMİŞ, a.g.e., s. 70-71-73

24] SARMİŞ, a.g.e., s. 81

sa da dayanarak çözüm üretir. Bu şekilde akleden ve üreten bir medeniyet inşa edilmiş olur.

b) Cebriye

“Kadercilik” de yine Emevi döneminde ortaya atılmış bir tezdır. Ali’ye karşı yaptığı iktidar mücadelesinde Muaviye, Osman’ın öcünü alma iddiasını başkaldırmanın meşruiyet gerekçesi olarak kullandı. Beklenen yarar sağlanamayınca Ziyad b. Ebihi, vali olduktan sonra okuduğu hutbede “Biz sizi Allah’ın verdiği otorite ile (bi sultanillah) yönetiyoruz. Emrimize verdiği malı size veriyoruz. Sizin bize itaat, bizim size adalet borcumuz var.” demiştir.²⁵ Halifelik onlara ilahi irade gereği verildiğine göre, kadere razı gelinmeyecek midir? Bu şekilde kaderi “cebr” olarak anlamak gibi, İslâm siyasi düşüncesine yeni bir problem ve bakış açısı sokulmuş olmaktadır.²⁶

Yönetime, adaletsizliğe, baskıya karşı duranları Allah’ın iradesine karşı çıkmakla itham ediyorlar ve karşı durulamaz olduğunda kişiyi mürted ilan ediyorlardı. ‘Bu cebriye düşüncesi Emevilerin ekmeğine yağ sürmekteydi. Çünkü iktidarı kanla ve haksız yere ele geçirecekler, sonra da dönüp büyük halk kitlelerine bu işi kendilerine yaptırmanın Allah olduğunu söyleyeceklerdi. Hem İslâm’ın inkârına varmayan hem de onların özgürlük, güç ve heveslerine bir engel oluşturmayan en iyi yol, cebriyeciliği yaymak ve insanın iradeden soyutlanmış, kendi yazgısının belirlenmesinde hiçbir katkısı olmayan bir varlık olduğunu söylemektedir.’²⁷ Bu anlayış şüranın tamamen karşısında durmakta, sorgulanamaz yönetimlere kapı açmaktadır. Akıl danışma ihtiyacı hissetmeyen, icraatlarına muhalif olunmaksızın itaat bekleyen despot bir zihniyetin ürünüdür.

c) “Amel imandan cüz değildir”

“Amel imandan cüz değildir” söylemi Mürcie tarafından Haricilere’e karşı geliştirilmiştir. Amelin imandan cüz olmadığını bun-

dan dolayı da günah işlemenin imana zarar vermeyeceğini belirttiler. Bu söylemin elbette siyasi bir karşılığı vardı. Maalesef ki bu tez itaat kültürünü yerleştirmek için kullanılmıştır. “Sizden olan emir sahiplerine itaat edin” ayetini delil göstermişlerdir.

Aşırı Haricilere göre günahkâr kişi İslâm toplumundan uzaklaştırılır ve öldürülebilir. Hariciler Emevi yönetimini günahkâr kabul ettikleri için onlara karşı ayaklanmak caizdir, hatta zorunludur, diyorlardı.²⁸ Mürcie ise büyük günah işleyen kimseyi mümin kabul ederek böyle bir kimseye verilecek cezayı ertelemekten kaçınmış ve bunu ahirete ertelemiştir. Mürcie’nin bu görüşü yönetime karşı gelmeyi ortadan kaldırmaktaydı ve Emevi yönetimine destek verme anlamını taşıyor, yönetime siyasi meşruiyet sağlıyordu.²⁹

İslâm’la bağdaşmayan uygulamaları sebebiyle sultanların dinin dışına çıktıklarını düşünerek yönetimden uzaklaştırmak için halkın kalkışacağı çatışma ve ayaklanma olaylarının önüne geçmek için amelin imandan cüz olmadığı söylemi geliştirilmiştir. Böylece şüra/seçim yolu ile iktidara gelmediği gibi, şer’i hükümleri uygulamamak, haksız yere insanları öldürmek, içki içmek, gayri meşru ilişkiler kurmak, halk arasında Arap ve Mevali, Emevi ve başkası gibi ayırım yapmak, kamunun mallarını hortumlamak, haklarını gasbetmek, emaneti ehline vermeyerek liyakatsiz veya adaletsiz akraba ve yandaşlarını vali, kadı, mal müdürü, vergi tahsildarı gibi yönetici yapmak türünden büyük günahlar olarak nitelenen işler yapan ve halkın meşru itaat alanının dışına çıkan sultanlara karşı fiili bir kalkışmanın önüne geçmek hedeflenmiştir.³⁰

“Dinin özü, Kur’an’da sıkça tekrar edildiği üzere iman ve onun zorunlu sonucu salih amel ise –ki Kur’an’da altmıştan fazla tekrar edilir– bizzatıhi dinamik bir süreçtir. İman Allah ile sürekli bir ilişki, salih amel ise insanla sürekli bir ilişkidir. İman ne tek başına aklın ne de ahlaki anlamda salt teslimiyet ve iradenin bir başarısıdır.

25] SARMIŞ, a.g.e., s. 123-124’ten naklen, Cahız, el-Beyan ve’t-Tebyin, 2/64; Belazuri, Ensab, 4-1/208, no:524; Taberi, Tarih, 5/220

26] SARMIŞ, a.g.e., s. 126’dan naklen, Vecdi Akyüz, Hilafetin Saltanata Dönüşmesi.

27] SARMIŞ, a.g.e., s. 138’dan naklen, Özcan Taşçı, Mu’tazile’nin İslâm Düşünce Tarihindeki Yeri, Timetürk, Röpörtaj: Asım Öz, 08.12.2009

28] SARMIŞ, a.g.e., s. 220

29] SARMIŞ, a.g.e., s. 220’den naklen, Sönmez Kutlu, İslâm Düşüncesinde İlk Gelenekçiler-Hadis Taraftarlarının İman Anlayışı Bağlamında Bir Zihniyet Analizi, s. 40-41-42

30] SARMIŞ, a.g.e., s. 222

Ehlü-l hadis ve onun teolojik uzantısı Eşarilik, teorik düzeyde ameli imandan ayırmayıp, pratikte Mutezile ve Haricilik'ten daha mutedil bir yol izlediyse de giderek Mürcie'nin iman anlayışı yerleşti ve sonuç olarak iman ve amel birlikte zayıf oldu. Akide (inanç) –iman değil–dinin zorunlu unsuru, amel ise olsa iyi olur ama olmasa da mümin ve Müslüman olunur, şeklinde anlaşıldı. Bu gelişme Kur'an'daki imanun düpedüz sağlaştırılmasıydı. Zira artık Müslüman ve mümin olma sürekli kalp ve beden fiilleri işleyerek uyanık ve dinamik olmaktan çıkmış, taklit yoluyla inanç, alışkanlık yoluyla amele dönüşmüştür.³¹

d) "Fitne öldürmekten beterdir"

İtaat zihniyetinin yerleştirilmesinde kullanılan bir diğer söylem: "Fitne öldürmekten beterdir" söylemidir. Böylece toplumun olanları sineye çekmesinin ve hukuksuzluğun zamanla kanun ve kural haline gelmesinin yolu açılmıştır.

Mutezile'den büyük çoğunluk, zalim imamın/devlet başkanının arkasında namaz kılmayı yasaklar. Takındıkları bu tavır, baskı rejimine başkaldırma, onu iktidardan uzaklaştırma ve yok etme konusundaki kararlılıklarının açık bir göstergesidir.³²

Şia'dan İmamiyye: "Zorba yönetici ümmetin yönetimini zorbalık ve zulümle ele geçirmiş ise, buna karşı ümmet takıyye ile sakınmaya çalışmalı, faydasız şeylerden kaçınmalıdır. Bu durumdaki yöneticinin davranışları şeri hükümler gibidir" görüşündedir. İmamiyye direniş ve ayaklanmanın ancak beklenen kayıp imamın arkasında olacağı inancını besler.³³

Ehlisünnet ise, istibdat ve baskıyı yalnızca teorik olarak reddetmekle yetinmiştir. Hadis ekolü: "Müslüman yöneticilerin iyi olmaları (salahı) için dua edilir, kılıcı çekip onlara karşı isyan ederek fitne döneminde öldürülemezler" görüşündedir. İbni Haldun ise Müslümanların ister adil ister facir olsun her yöneticiye itaat etmesi gerektiğini söyler. Gazali:

31] SARMİŞ, a.g.e., s. 223-224'ten naklen, İlhami Güler, İtikattan İmana, 100-102.

32] SARMİŞ, a.g.e., s. 195-196'dan naklen, Muhammed Ammara, Mutezile ve Devrim, çeviri, İbrahim Akbaba.

33] SARMİŞ, a.g.e., s. 200'den naklen, Muhammed AMARA, a.g.e., 38-39

"Zorba yöneticiyi görevden almak ancak, imamet şartlarına sahip olan başka birinin fitneyi uyandırmadan ve çatışma çıkarmadan başa getirilebilmesi durumunda mümkündür." der. Fitne öldürmekten beterdir söyleminin bağlamı, yöneticilerin haksız uygulamalarını ve büyük günah işlemelerini eleştirmek yahut protesto etmek değil, kâfirlerin Müslüman olan kişilere yaptığı baskı, işkence, zulüm ve dinden döndürme çabaları bağlamıdır. Bakara 191, 193, 217; Enfal 39,73'te bunun örnekleri görülmektedir.³⁴

Tarihin derinliklerinden miras olarak gelen benzer fitne çıkarmama söylemi, günümüzde de sürekli tekrarlanmaktadır. Ne zaman hak ve özgürlüklerin genişletilmesi, haksızlıkların önüne geçilmesi, eşitlik, adalet ve özgürlük ortamının sağlanması yolunda bir girişim veya hareket olsa, İslâm adına bu zihniyeti taşıyan ve yumuşatma görevini ustalıkla yapan etkili ve yetkili çevreler tarafından "ülkenin birlik ve beraberliğe en çok muhtaç olduğu zor bir dönemden geçiyoruz" edebiyatıyla bunun önüne setler çekilmekte ve statükonun güvenliği sağlanmaktadır. Aynı şekilde bu olumsuzlukları protesto eden ve son bulmasını isteyenler de yumuşatma yahut uzlaştırma manivelası işlevi gören hoca ve aydın unvanlı kimi kişiler tarafından bozguncu, yıkıcı, aşırı, hatta Harici, Karmati ve Hasan Sabbahçı terörist olarak ilan edilir ve devredışı bırakılır.³⁵ Bu noktada peygamberin hayatı güzel bir örneklik teşkil etmektedir. İslâm devletinin henüz kuruluş aşamasında olmasına ve Bizans'tan Sasani İmparatorluğu'na kadar o günkü süper devletler tarafından büyük tehditler altında bulunmasına rağmen, Hz. Peygamber kendisinden sonra kimin yönetici olacağı konusunda ashabına talimat vermemiş ve kimseyi aday göstermemiştir. Halkın kendi yöneticisini kendisinin seçmesini sağlamıştır.

e) Muhalefet Hakkı

İhtilaf diriliğın, gelişmenin ve düşünce zenginliğinin göstergesidir. Serbest düşünce, eleştiri ve muhalefet olmazsa toplumda donuklaşma, gerileme ve çöküş olur.

Şûranın muhalefet hakkını getirdiği bir gerçektir. Muhalefet etmek, genel olarak "emri-

34] SARMİŞ, a.g.e., s. 202

35] SARMİŞ, a.g.e., s. 213

bil maruf nehy-i anil münker" temeline dayanır. Bu da yöneticisinden vatandaşına kadar herkesin görevidir.³⁶ "Esas itibariyle bir siyaset ilkesi olan emr-i bi'l maruf nehy-i ani'l münker iktidar için adalet, hakkaniyet, ehliyet ve şûra ilkelerini; muhalefet için ise hakikati söyleme ve zulme karşı direnmeyi içerir."³⁷ Muhalefetin ise tek sınırı nasstır. Şûraya dayalı sistem muhalefet eden kişiye veya topluluğa muhalefetinden dolayı bir zararın gelmemesini sağlar, güvence temin eder.

Muhalefetin mutlaka bir yasama organı veya siyasi parti içinde yapılması da gerekmaz. Uzmanlardan biri uzmanlığını ilgilendiren bir tasarı veya düzenleme önerebilir yahut başka bir konuda muhalefet edebilir, yanlışları tespit eder ve doğrusunu açıklayabilir. Aykırı görüşlerini gazete, radyo ve diğer basın yayın organlarından duyurabilir. Günümüzde bu görev sivil toplum kuruluşları, birlikler, dernekler, sendikalar vb. oluşumlar tarafından yapılmaktadır.³⁸ Önemli olan muhalefetin açık olması, kamu yararı temeline dayanması, meşru yol ve amaçlarla yapılmasıdır. Bir fitneye ortam hazırlamak yahut muhalif görüş etrafında bir grup insanı toplayıp onları fitnenin körtüklenmesinde istismar etmek amacını gütmemelidir.³⁹

f) Şûra ve Demokrasi

Şûra ile ilgili özellikle son yüzyılda tartışılan mevzulardan biri de demokrasi ile bağdaşıp bağdaşmadığıdır. Bu konuda üç temel fikir vardır: İslâm'ın demokrasi ile bağdaşmadığı tezi, İslâm'ın demokrasi ile bağdaştığı tezi, İslâm'ın demokrasiyi gerektirdiği tezi.

"İslâm'ın demokrasi ile bağdaşmadığını" savunanların görüşü temel olarak demokrasiyi temsil eden sömürgeci Batı ülkelerinin İslâm coğrafyasındaki haksız ve ahlaksız uygulamaları ve tahribatları gibi politik ve sosyal sebeplere dayanmaktadır. Kavramın Batı'dan gelmiş olması, helal-haram ve Rabbani ölçülerden yoksun olması demokrasinin İslâmi bir rejim olma-

dığı görüşünü savunmalarına sebep olmuştur. Seyyid Kutub ve Mevdudi de bu görüştedir.⁴⁰

"İslâm'ın demokrasi ile bağdaştığı" tezini savunanlar bu görüşlerini kanıtlamak için İslâm siyaset düşüncesinde etkili olmuş icmâ, biat ve şûra gibi ortak kavramlara başvurmuşlardır. Bunlar şûranın yönetimin danuşma ile olmasını gerektirdiği, icmânın düşünce ve uygulama üzerinde ulemanın ve toplumun genelinin ittifakı olduğu, biatin de yöneticiyi onaylayıp onaylamama konusunda toplumun konsensüsü anlamına geldiği ve bu üç ilkenin aynı zamanda İslâm'ın ve demokratik bir toplumun göstergesi olduğunu savunurlar.⁴¹

"İslâm'ın demokrasiyi gerektirdiği" tezine gelince; 'artık günümüzde demokratik yönetimin Müslüman ülkeler için İslâmi açıdan bir seçenek değil, adeta bir zorunluluk haline' geldiği ve çağdaş bir yazarın ifadesiyle 'demokratikleşme olmaksızın İslâm medeniyetinin hiçbir bölgesinde istikrarlı siyasi bir düzen kurulamaz' şeklinde bir anlayış olduğu belirtilir.⁴²

İslâm ile demokrasi arasındaki benzerlikler şunlardır:

1. Şûra kurulu ve parlamento birbirine benzerdir. İslâm'da halka karşı sorumluluk yanında günah (Allah'a karşı sorumluluk) faktörü de yer almaktadır.
2. Çoğunluk ikisinde de önem arz eder.
3. Muhalefet hakkı meşru bir haktır ve yönetimin denetlenmesini, halkın yönetime katılımını sağlar.
4. Bağlayıcılık ikisinde birebir aynı olmamakla beraber kuruldandan çıkan karar ile lider genellikle bağlıdır.
5. Parlamentoda da şûrada da kadınlar ve gayrimüslimler yer alabilir.

İslâm ile demokrasi arasındaki farklılıklar ise şunlardır:

1. İslâm'da sabit öğretiler vardır. Bu hükümler Allah'ındır. Dokunulamaz. Demokraside ise tüm öğretiler ve kurallar toplumun/insanların ürünü olup profandır. Bireyler burada toplumun üstün iradesine boyun eğerek ona itaat ederler.

36] SARMIŞ, a.g.e., s. 377

37] SARMIŞ, a.g.e., s. 90'dan naklen, İlhami GÜLER, *İtikattan İmana*, s. 63-64.

38] SARMIŞ, a.g.e., s. 385

39] SARMIŞ, a.g.e., s. 385-386'dan naklen, Cemaleddin Muhammed Mahmud *Kadıyyatü'l-Avd.eti ile'l-İslâm fi'd-Devleti ve'l-Muctema*, Devlet Başkanını Halk Seçer, bölümü, çeviri, İbrahim Sarıuş, yayınlanmamış çeviri

40] SARMIŞ, a.g.e., s. 401'den naklen, Ahmed Hadi ADANALI, *İslâm ve Demokrasi*

41] SARMIŞ, a.g.e., s. 403

42] SARMIŞ, a.g.e., s. 403'ten naklen, Ahmed Hadi ADANALI, *İslâm ve Demokrasi*, 629.

2. İslâm Allah'ın sonsuz bilgisinin eseridir. İlahi kaynaklıdır ve dindir. Sadece yönetime ilişkin bir sistem değildir. Demokrasi Atina Site Devleti'ne dayanan beşeri ve yönetime ilişkin bir sistemdir.⁴³

Elbette demokrasinin İslâm ile bağdaşan birçok yönü olmakla birlikte bu sistem kitle iletişim ve iletişim araçlarıyla halkı manipüle etmesi ve karar mercilerini çıkar vaadi ile yönlendirmesine karşı etkili bir şekilde karşı koyamamaktadır. Sistem kolayca bir temsil ve oy verme mistifikasyonuna dönüşmektedir.⁴⁴ Ayrıca bu tür sistemlerde uyuşturucudan eşcinselliğe, fuhuş ve kürtajdan ensest ilişkilere, faizden alkole, erotizmden ahlaksızlığın her türlüüne kadar kötülükler savunulmakta veya yasallaşmaktadır.

Son iki yüzyıllık uygulamada gördük ki demokrasinin faziletleriyle övünen emperyalistler demokrasi söylemi ile işgal ettikleri veya sömürdükleri ülkelerde dizginleri ellerine aldıklarında kendi çıkarlarına hizmet edecek resmi hizmete mahsus sözümler ona bir demokrasi kurarlar ve çıkarlarını koruyacak işbirlikçileri veya mankurtları halkın başına getirirler. Bu çarkın değişmemesi için de değiştirilmesi teklif bile edilemeyen yasa maddeleriyle kuşatarak onu dogmatizme dönüştürürler.⁴⁵

Unutulmamalıdır ki beşeri her sistemin eleştirilecek yönleri olur. Son tahlilde, olumlu yönlerinin daha çok olduğu bir gerçektir. Olumsuz ve eksik yönlerini ise bazı önlemler alarak telafi etmek mümkündür. Örneğin, seçim propagandaları ve harcamaları için ölçüler koymak, ölçülerde ve propagandada İslâm'ın edep ve değerlerini gözetmek, bütün aşamalarında seçimlerin yargı denetimi altında olması, seçimin kurallarını ve ahlakını bozan işler için yaptırım uygulaması gibi.⁴⁶

Demokrasi de her beşeri sistem gibi eleştirilebilir ve eksik yanları mevcuttur. Ancak muhalefet hakkına izin vermesi, tüm olasılıklara kapıyı açması, özgürlük temeline dayanması sebebiyle daha iyi bir sistem ortaya atılınca

kadar günümüzde İslâm'a en uygun beşeri sistem demokrasi görünmektedir. Demokrasinin şûrayı zorunlu kılan kurumlara sahip bir sistem yaratma gerekliliği bu kanaatimizi destekler niteliktedir.

Muhalefetin Kurumsallaşması

İhtilafa ve bölünmeye yol açacağı endişesiyle İslâm toplumunda partilerin olamayacağı seslendirenler, imamların görüş ayrılığının ümmet için ne kadar rahmet olduğunu anlatmak için "Ümmetimin ihtilafı rahmettir" rivayetine dört elle sarılır. Peki, muhalefette partili veya kurumsal olmanın faydaları nelerdir?

1. Örgütlü muhalefet, yanlışları dile getirmek ve önüne geçmek konusunda bireysel muhalefetten daha etkin ve başarılı şekilde olur.
2. Karmaşık meseleler daha başarılı şekilde çözümlenir.
3. Sesini yükseltmesini sağlayan, yayan ve savunan bir teşkilat olmadan tek başına kişinin manevra alanı çok dar olacaktır.
4. Azınlıklara iyi muamele etme ilkesi, bu kişilerin siyasi örgütler içinde düşüncelerini açıklama hakkının verilmesini gerektirir.
5. Siyasi partili sistem, uzun ve çetin tartışmalara sahne olan kronik bir sorunu da çözecektir. O da, fitne endişesi ile yönetime karşı başkaldırma yasaklanırken, emri bil maruf gereği hak sözü söyleyerek tehlikeye düşmeden değiştirme imkânının sağlanmasıdır. Bu da iktidarın barışçı yollarla iktidar partisinden muhalefet partilerine geçmesi/el değiştirmesi yoludur. Böyle bir ortamda seçmen, doğrusunu yapacağına inandığı muhalefet partilerinden birine yönelir.⁴⁷

Sonuç

Şûra önemini, düşünce hürriyetine verdiği önemden ve insan haklarına saygıdan almaktadır. Çeşitliliğin zenginliğe dönüşmesinde elimizdeki en önemli araç olan şûra toplumların durağanlaşmasına engel olmaktadır. Bu sebeple şûranın kurumsallaşması toplum için son derece önem arz etmektedir. Şûra geçmişte olduğu gibi bugün de kişisel ve yönetsel alanda başvurulan ve uygulama alanı bulan bir kurumdur. Özellikle son yüzyılda siyasal

43] SARMIŞ, a.g.e., s. 408-409-410

44] SARMIŞ, a.g.e., s. 411'den naklen, İlhami GÜLER, *İtikattan İmana*, 114.

45] SARMIŞ, a.g.e., s. 416'dan naklen, Abdulhamid İsmail el-ENSARİ, a.g.e., 265-329,425

46] SARMIŞ, a.g.e., s. 372-373'ten naklen, Abdulhamid İsmail el-ENSARİ, a.g.e., s. 435-436

47] SARMIŞ, a.g.e., s. 388-389'dan naklen, Abdulhamid el-ENSARİ, a.g.e., s. 427

alanı meşgul eden yöneticinin kontrol edilmesi, iktidarın denetlenmesi, halkın fikrine uyma, çoğunluğun dediğinin uygulanması gibi tartışmalara da "şûra" ilkesinden bakarak cevap verilebilmektedir.

Şüphesiz şûra emrinin ilk ve en güzel uygulayıcısı Peygamber Efendimiz olmuştur. Her ne kadar şûra emrine dair ayetler Mekke döneminde nüzul olmuşsa da Medine döneminde daha geniş uygulama alanı bulmuştur. Ancak bu emrin Mekke döneminde gelmesinin de bir anlamı olduğu açıktır. O da; siyasi birliğin ortaya çıkacağı yakın gelecekte toplumun sosyal sorunlarının istişare ile çözüleceğine işaret ederek Peygamberi ve ashabını buna hazırlamaktır. Nitekim istişare henüz devlete dönüşmeyen İslâm Toplumunda bir gelenek halini almış ve ilerleyen dönemde, özellikle Hülafa-i Raşidin döneminde, İslâm siyasi geleneğini şekillendirmiştir. Emevi ve Abbasi dönemlerinde kesintiye uğrasa da şûra geleneği tüm İslâm Devletlerinde divanlar vasıtasıyla şeklen de olsa devam ettirilmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde uygulama farklılıkları görülmüş ise de, kanaatimizce şûra Peygambere ve ümmetine farz kılınmıştır. Bu farziyet aynı zamanda iktidar için en büyük meşruiyet zemini sağlamaktadır. Şûra, toplumu ilgilendiren sorunların istişare ile çözülmesine yönelik ilkesel bir emir olup şûranın usulü konusunda yeknesak bir yöntemin bulunduğu söylemek şûra kurumunun amacına aykırı olacaktır. Dolayısıyla her toplumun kendi ihtiyaçları ve gelenekleri çerçevesinde, sorunun taraflarını da kapsayacak şekilde istişare meclislerinin oluşturulması şûra kurumunun ruhu gereğidir. Binaenaleyh tüm hükümet ve devlet modellerinde istişarenin kurumsallaştırılması mümkün olup yukarıda belirttiğimiz gibi iktidarın meşruiyeti açısından da zorunludur.

Bireysel anlamda insanı en güzel şekilde inşa eden Allah (cc), Kur'an'da Müslüman toplumu da en güzel şekilde inşa etmek için 'şûra'yı emretmiştir. Bunu en güzel idrak eden, yaşatan toplum; en çok üreten, düşünen, farklılıklara hoşgörü ile bakan, Allah'ın istediği ölçüye uygun bir toplum olacaktır. Şûra, tüm farklı düşüncelerin tartışılarak ortak aklın bulunmasına sebep olacaktır. Şû-

ra'nın önemsenmediği toplumlarda ihtilaflar bölünmeye yol açar. Oysa Kur'an bunun tam tersi olması gerektiğini belirterek Müslümanların farklılığa zenginlik olarak bakmasını emreder. Aksi halde tefrikanın engellenmesi mümkün olmayacaktır.

Alak Suresi 6-7'de Allah, "Gerçek şu ki, insan kendini kendine yeterli görerek azar" buyurmaktadır. Sırf yaratılmış olması sebebiyle dahi eksik olan insan başkalarına muhtaçtır. Bu eksikliğini ve aczini kabul edip akıl danışan, başkalarına değer veren insan bu sayede müstağni olmaktan geri duracak ve tevazuu nefsinde öğretecektir. Bizler Zümer Suresi 18. Ayette belirtilen "Sözü dinleyen sonra da en güzeline uyanlar"dan olmalıyız. Kurtuluşumuz ancak bu şekilde mümkündür. Zira "Bir kavim kendini değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez."⁴⁸ "Öncekilere uygulanagelen yasayı görmezler mi? Sen Allah'ın yasasında bir değişiklik bulamazsın. Sen Allah'ın yasasında bir başkalaşma da bulamazsın."⁴⁹

Kaynakça

- ALVANİ, Taha Cabir; *İrtidat*, Mahya Yayıncılık, 1. Bası, İstanbul 2014
- İSLAMOĞLU, Mustafa; *Nüzul Sıralamasına Göre Hayat Kitabı Kur'an Gerekçeli Meal-Tefsir*, Düşün Yayıncılık, 1. Bası, İstanbul 2014
- KOYUNCU, Nuran; *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Uygulamasında Şûra*, Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya
- MEVDUDİ; *Tefhimu'l Kur'an*; İnsan Yayınları, 2. Bası, İstanbul 1991
- RAYSUNİ, Ahmed; *Şûra*, Mahya Yayıncılık, 1. Bası, İstanbul 2014
- SARMIŞ, İbrahim; *Şûra'dan Saltanata, Teokrasiye ve Lâisizme Yönetim*, Düşün Yayıncılık, 2. Bası, İstanbul 2012
- TEZCAN, Tuğrul; *Kur'an'da Şûra Kavramı ve Çağdaş Yorumları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 2010
- Kur'an Meali için Diyanet İşleri, Diyanet Vakfı, Mustafa İSLAMOĞLU ve Mustafa ÖZTÜRK'ün çevirilerine başvurulmuştur.

48] Ra'd Suresi 11. ayet

49] Fâtır Suresi 43. ayet